

Богдан МЕДВІДСЬКИЙ
(Альбертський університет,
Едмонтон, Канада)

В.ГНАТЮК - ПЕРШИЙ ДОСЛІДНИК
УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ В КАНАДІ

Ніхто не заперечить, що завдяки своїй статті “Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності” (Записки НТШ, 1902, т.50, с.1-37; 1903, т.52, с.38-67) Володимир Гнатюк став першим дослідником українського фольклору в Канаді. Всім відомо, що його стаття тільки частково стосується еміграції до Канади. Вона радше служить вступом до текстів-прикладів пісенних новотворів. Стаття складається з трьох частин: а) “кілька слів про повстання цієї збірки пісень”, б) “наскільки оправдані погляди про вимирання народних пісень взагалі”, б) “дещо про форму наших пісень” та г) “головні мотиви в них”.

У своїх експедиціях Гнатюк натрапляв на новостворені пісні, з котрих деякі вже були надруковані в “Етнографічному збірнику” та в американській газеті “Свобода”.

Серед пісень про Канаду, доданих до Гнатюкової статті, маємо два тексти про “Причини еміграції і подорож” і по одному текстові на такі теми: “Кому некорисна еміграція?”, “Розчароване”, “Туга за ріднею”, “Канада і Буковина”, “Війт і піп”, “Банкроцтво львівської щадниці”.

Знахідка тих пісень стала приводом до осмислення проблеми новотворів у народній пісенній творчості та до паралельного питання вимирання пісенних жанрів. Зникнення фольклорних жанрів хвилювало вже перших любителів народної творчості. Воно цікавить і сучасних збирачів: і професійних і любителів. Гнатюкова заслуга в цьому випадку полягає в тому, що він звернув увагу не тільки на зникнення, але також на виникнення народних пісенних жанрів. Він цитує цілий ряд випадків з історії української фольклористики в котрих збирачі висловлювалися або пессимістично, або оптимістично щодо побутування українських народних пісень серед автохтонів України. Серед пессимістів Гнатюк вичислює князя М. Цертелєва, П. Лукашевича та Мордовцева, серед оптимістів - Драгоманова, Сумцова та Грінченка. Гнатюк, очевидно, бачить суть справи не виключно по одній або по другій стороні. Деякі пісенні жанри, наприклад, думи чи козацькі пісні, зникають, але інші нові історичні чи заробітчанські пісні витворюються, коли якась подія в житті народу дає поштовх до того. Безумовно, еміграція з її зрушеннями була такою подією.

Вчений ненадовго зупиняється над формою пісень. В його оцінці, це - монотонні, зложені в коломийковий 14-ти складовий стих тексти. Він звертає увагу на нерівність та неотесаність емігрантських пісень, коли їх порівняти з ліричними жанрами, що побутовали серед широких мас довгими роками.

За словами Гнатюка “всі сі пісні посхоплювані - так сказати - *in statu nascendi*; не диво проте, що подибуємо в них цілий ряд ріжних нерівностей і хиб; вони часто кульгаві, подекуди недоладні й недотепні, бо не мали ще часу походити по широких кругах людей та огладитись між ними, ошліфуватись. Тим то вони в порівнянню з іншими старшими нашими піснями, особливо ліричними, стоять низше щодо артистичного викінчення; за те зміст покриває ті хиби, що на перший погляд можуть нас так разити” (“Пісенні новотвори...”, с.2).

Набагато ширше він описує мотиви пісень. Хоч число текстів, які він наводить, невелике, Гнатюк звертає увагу на багатство мотивів у них та їхню всесторонність. У текстах описуються “відгуки важніших подій з життя емігрантів, почавши від хвилі постанови виїзду, а скінчивши на повороті емігранта до краю - коли його еміграція була часова - або на житю на фермах - коли еміграція була безповоротна” (“Пісенні новотвори...”, с.13).

Гнатюк звертає увагу на три причини, які дають поштовх бажанню покидати рідне село, родину, сусідів, все, що людина вважає близьким, дорогим. Перша причина, це просто економічний та політично-національний утиск місцевих властей. “Сі мотиви, - пише Гнатюк, - повторяють ся найчастіше, оброблені найширше і навіяні на скрізь ненавистю до гнобителів. Бачимо в піснях про брак землі, про лихву, про податки та ріжні драки, брак зарібків, про політичну деморалізацію, переслідування старостів, про безправно переводжені вибори і т.и.” (Там же, с.13). Коли людина старається уникнути якесь нещастя або втікати від якогось зла, закономірним буває тоді надія на краще життя в нових інших обставинах, куди її доля занесе. Це природне бажання кращих життєвих умовин ставить Гнатюк за другу причину еміграції. “З другого боку, - твердить учений, - бачимо в піснях надію на більшу волю за морем, особливо політичну, на красні зарібки, на “ґрунта, ліси, гори й скали”, які там дають зовсім або майже безоплатно і взагалі на красчу будучність” (Там же). Третя причина виїзду українських селян, яку добачує Гнатюк у мотивах емігрантських пісень, це намова нечесних агентів. Цей мотив, на думку вченого, не можна вважати дуже вагомим, бо селяни, що з діда-прадіда звикли бути жити на своїй землі ледви чи покинули б так легко середовище.

Дальші мотиви, що їх Гнатюк вичислює, це - підготовка на далеку дорогу, переборювання всяких адміністраційних перепон, щоб одержати відповідні документи, прощання родини, сусідів, рідного краю, моління до Бога і святих, щоб безпечно переплисти океан, та перші, не конче ідеальні побутові образки на новій землі. Гнатюк висловлює застереження, що на його думку число наявних текстів про емігрантів-фермерів дещо замале, щоб дати змогу дослідникам вичислити всі мотиви, які описували б їх побут. “Бачимо, - каже Гнатюк, - що їх часто оциганювали, що замість доброї землі, вони діставали лиху тай то десь за съвітами; що праця там гірка а непоплатна, бо треба дуже великоого накладу праці, аби хоч як так

доробитися” (Там же, с.14). Накінець, варто звернути увагу на два протилежні емоційні мотиви. Один з них, це - туга за всім покинутим, а другий, може, не такий сильний, це - певний оптимізм. “Сильними красками, - пише Гнатюк, - малюється в піснях туга за рідним краєм, за ріднею й знайомими, за церквою, словом за всім, із чим зжив ся емігрант змалку, а за морем мусів розстати ся. Та подибуються натяки, хоч і несмілі, на красшу будучість, яка при невпинній праці жде емігрантів” (Там же).

Важкодогадатися чи Гнатюк передчував, що категорія емігрантських пісень збільшиться й числом нових текстів і варіантами. Кілька років після появи статті “Пісенні новотвори...” вийшла друком у Канаді найбільш відома й поширенна збірка того жанру. Це були “Пісні про Канаду і Австрію” зібрані Т.Федиком. Цей збірник вийшов шістма накладами (останні з них під назвою “Пісні імігрантів про Старий і Новий Край”). Шосте видання збірника містить тридцять “пісень” (підписаних Чорнейком, Макогоном, Сусідом, Щербою, Рааговським, Кібзуєм, Кравцем, Гакманом, Чалиєм, П.С.Козаком, Денисем, Бураком та Загоренком) та декілька інших текстів. Під рештою переважаючою більшістю пісень підписався Т.Федик.

Ця збірка з'явилася зовсім незалежно від Гнатюкової статті та від його додаткових текстів. Все ж, коли приглянутися й порівняти пісні, що їх подав Гнатюк з текстами, котрі склав Федик, то не тільки знаходимо варіантних повторень чи схожостей у текстах однієї й другої збірки, але також подібностей самих текстних сюжетів читем. Очевидно, ця подібність не стосується довжини пісень.

Візьмім, наприклад, першу пісню про Канаду, що її подає Гнатюк під заголовком “Причини еміграції і подорож”. Вона складається з 42-х строф. В пашпортизації до неї Гнатюк пише: “Свобода. ч.13, 1901. - зложив Василь Капій, Gimli. Man. Канада” (Там же, с.47-9). Натомість, у Федиковій збірці з 1927 року (Пісні Імігрантів про Старий і Новий Край, Вінніпег, Ман, 1927, с.101-2) маємо текст 23-ої пісні за підписом Н.Гакман, яка складається з 13 строфічних віршів, та яка майже в цілості відповідає текстові, що подає Гнатюк.

Наводимо тут паралелі:

Ось такі подібності до Гнатюкового тексту знаходимо в дванадцяти з тринадцяти віршів Федикової збірки. Тільки в останньому вірші не знаходимо близького варіянта Гнатюкового тексту. Якщо Гнатюк дав своєму текстові заголовок “Причини еміграції і подорож”, то текст, підписаний Н.Гакманом у збірці Федика, належиться назвати головно словом “подорож”. Варіант тієї ж пісні записав у 1964 році канадський фольклорист Роберт Климаш понад 60 років після появи Гнатюкової статті. (An Introduction To The Ukrainian-Canadian Immigrant Folksong Cycle. By Robert V.Klymasz. National Museum of Canada, Bulletin No, 234 Folklore Series No. 8 Ottawa, 1970, s.25-6). Вона складається з 13 віршів, з яких 8 1/2 можна вважати варіантами спільними для попередніх двох текстів, а 2 (1 1/2) для Гнатюкової пісні.

Наводимо тут паралелі:

Не дивує нас факт поширення варіяントами поодиноких іммігрантських пісень. Навпаки, ми цього очікуємо від продуктивних народньопоетичних жанрів (на маргінесі можу сказати, що подібне явище з варіяントами пісні "Канада і Буковина" серед Гнатюкових прикладів та аналогічним текстом у Федиковій збірці згадано в моїй статті "Збирання і вивчення українського фольклору в Канаді". (Народна творчість та етнографія, 1991, 2, с.41-52). Отже ж, не дивують нас два так звані різнопородні автори. На цю тему висловився сам Гнатюк у тій же статті про "Пісенні новаторства...", коли він писав: "Під кожною піснею подано, хто її записав і від кого. Подекуди зазначено там: зложив той і той. Як розуміти се? Чи справді зложив пісню той, що видає себе її автором? Трудно сказати сяк або так, бо не маємо на се певних підстав. Не завадить однаке сказати, що присвоєння авторства якоїсь пісні певній особі не треба брати дословно. Коли якась нова пісня утвориться простолюдия, почувши її і знаючи, що вона нова, а не знаючи, як широко вона вже відома, любить підщивати ся під її автора і подавати себе за нього. Про се я переконався на пісні про смерть цісаревої Елізавети. Я дістав коло 10 її варіантів із різних сторін краю, нераз дуже віддалених від себе. Майже під кожним варіантом було написано: Зложив той і той, там і там. Очевидно зложить пісню на одну тему кільком людям у різних місцях, річ можлива; неможливо однаке, щоб вони зложили її так, аби вона мала одинаковий ритм, однакове число стихів, однакові речення і то на стілько, що в тих 10 варіантах не можна навіть віднайти двох редакцій! Натурально, отже, що всі претенденти на її авторство - фальшиві претенденти. Те саме можна припустити й при інших нових піснях.

Всі пісні безперечно народного походження. Одна тільки, надрукована під ч.45, має характер зложеної "письменним чоловіком" ("Пісенні новотвори...", с.2-3).

Отже нічого дивного нема в тім, що фольклорні тексти появляються у варіяントах, але нас дивує те, що в історії канадської української фольклористики ніхто від часу появи Гнатюкової розвідки не вивчав українських еміграційних, чи, може, імміграційних пісень, продовж якихось 50 років. Щойно після другої світової війни знайшлися люди, щоби дальше збирати, складати й прокоментувати фольклор українських поселенців Канади. Але це інша тема. Цікавим залишається факт, що Гнатюк був і залишиться першим дослідником українського фольклору в Канаді.